

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

О. І. Дребот

*доктор економічних наук, професор, академік НААН
Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: drebot_oksana@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>*

Н. М. Клим

*кандидат економічних наук, доцент
Національний лісотехнічний університет України (м. Львів, Україна)
e-mail: klym.nadya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-6644>*

У статті досліджено теоретико-методологічні засади формування фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування в умовах трансформації лісового сектору та децентралізації управління. Визначено ключові суперечності між інтенсивністю рекреаційного навантаження та здатністю лісових екосистем до самовідновлення, що зумовлює необхідність установаження екологічно обґрунтованих лімітів використання ресурсів. Обґрунтовано доцільність застосування системного підходу до розгляду рекреаційного лісокористування як багаторівневої соціо-еколого-економічної системи, що поєднує природний, господарський, інституційний і соціальний підсектори. Удосконалено підходи до побудови фінансово-економічного механізму через інтеграцію інструментів економічного стимулювання, екологічного моніторингу та механізмів державно-приватного партнерства. Запропоновано концептуальну модель системного управління рекреаційним лісокористуванням, що передбачає взаємодію ресурсів, інструментів і результатів з урахуванням принципів сталого розвитку. Визначено напрями підвищення ефективності використання лісових ресурсів, забезпечення фінансової самодостатності території і збереження екосистемних функцій лісів у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: еколого-економічний механізм, лісовий сектор, рекреація, збалансований розвиток, лісові екосистеми, моніторинг, інструменти.

ВСТУП

Рекреаційне лісокористування є важливим аспектом сталого розвитку, оскільки поєднує екологічні та економічні вигоди. Проте баланс між збереженням природних ресурсів і задоволенням рекреаційних потреб ускладнюється низкою чинників. Основним із них є надмірне навантаження на екосистеми, що призводить до деградації лісових масивів. Необхідність забезпечення фінансової стійкості рекреаційного лісокористування також потребує уваги, адже інвестиції у збереження та розвиток лісів часто є недостатніми [1]. Отже, ключовою проблемою рекреаційного лісокористування є суперечність між інтенсивністю рекреаційного навантаження та здатністю лісових екосистем до самовідновлення, що актуалізує потребу у встановленні науково обґрунтованих екологічних лімітів. Вирішення цієї суперечності неможливе без формування дієвого фінансово-економічного механізму, здатного забезпечити достатній рівень інвестицій у збереження, відтворення та сталий розвиток лісових територій.

У сучасних умовах трансформації лісового господарства та децентралізації управління особливу увагу приділяють раціональному використанню лісових ресурсів, зокрема в регіонах з обмеженим запасом стиглих насаджень. Традиційні підходи до лісокористування потребують переоцінки, і одним із ключових напрямів стає розвиток рекреаційного лісокористування. Воно не лише сприяє економічній ефективності, а й відкриває нові можливості для комерціалізації екосистемних послуг, таких як туризм, оздоровчі та екологічні програми [2–5].

Лісові екосистеми мають не лише господарське значення, а й важливу рекреаційну функцію. До таких ресурсів належать не тільки власне лісові масиви, а й супутні біологічні ресурси — гриби, ягоди, мисливські угіддя, а також окремі об'єкти природно-заповідного фонду, де дозволена туристична та оздоровча діяльність. Особливу цінність у рекреаційному плані становлять ліси, які позитивно впливають на здоров'я людини та мають унікальні властивості [6].

Розвиток рекреаційного лісокористування дає змогу зберегти традиційні функції лісу як джерела деревини та побічної лісопродукції, водночас перетворюючи його на джерело соціально-економічних благ. Завдяки цьому лісові території набувають нової ролі — продуцентів рекреаційних послуг, що сприяє їх комплексному використанню.

Отже, рекреаційне лісокористування виконує одночасно природоохоронну, соціальну та економічну функції. Проте в практиці управління часто домінує короткострокова логіка доходів, що призводить до перевантаження лісових територій, деградації екосистемних послуг і недофінансування заходів із відновлення. У зв'язку з цим необхідне формування такого фінансово-економічного механізму, який би забезпечував баланс між використанням ресурсу та його відтворенням.

Системний підхід передбачає розгляд рекреаційного лісокористування як багаторівневої соціо-еколого-економічної системи, у якій взаємодіють підсектори: природний (стан лісових екосистем, біорізноманіття, екосистемні послуги), господарський (оператори рекреаційних послуг, лісокористувачі, інвестори), інституційний (органи влади, нормативні акти, контроль і моніторинг) і соціальний (місцеві громади, рекреанти, громадські організації).

Мета статті — формування системного підходу до еколого-економічного розвитку фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У контексті активізації трансформаційних процесів у лісовій галузі України та реалізації реформи децентралізації владних повноважень постає необхідність оновлення підходів до відтворення лісових ресурсів і їх господарського використання. Особливої уваги це потребує в регіонах, де у віковій структурі лісів переважають молодняки та середньовікові насадження над стиглими й перестійними деревостанами, а також на малолісистих територіях. У цих умовах важливого значення набуває розвиток рекреаційного лісокористування як одного з ключових напрямів комерціалізації екосистемних послуг, що надаються лісовими біогеоценозами [1; 2; 5; 7–9].

І. Калущкий, М. Запоточний і Р. Остащук вказують, що використання земель лісового фонду в рекреаційних цілях потребує спеціального підходу до ведення лісового господарства, причому не лише на самих рекреаційних ділянках, а й на прилеглих територіях. Це пов'язано з необхідністю підтримки екологічного балансу,

збереження біорізноманіття та забезпечення комфортних умов для відпочивальників [10]. Автори підкреслюють, що ефективне рекреаційне лісокористування неможливе без стабільного фінансового забезпечення та продуманої системи управління. Це потребує залучення державних коштів, приватних інвестицій, а також розробки механізмів самоокупності, наприклад, через запровадження платних послуг або податкових пільг для інвесторів. Лише комплексний підхід дасть змогу поєднати рекреаційне використання лісів із їх довгостроковим збереженням.

Рекреаційне лісокористування є специфічною формою рекреаційної діяльності, що ґрунтується на використанні лісових біогеоценозів — ключових елементів стабільності еколого-економічних систем регіонального рівня. З огляду на екологічну роль лісів як генераторів екосистемних послуг, інтенсивність і масштаби їх рекреаційного використання повинні узгоджуватися з потенціалом самовідновлення природних систем. Це необхідно для забезпечення стійкого функціонування екосистем у коротко- та довгостроковій перспективі [11].

Отже, забезпечення ефективного розвитку рекреаційного лісокористування в умовах трансформації лісового сектору та децентралізації управління потребує впровадження системного підходу до формування фінансово-економічного механізму, який поєднує екологічні та економічні інтереси. Такий підхід має передбачати узгодження інтенсивності використання лісових ресурсів із їх природним відновним потенціалом, інтеграцію різних джерел фінансування (державних, приватних і місцевих), а також створення дієвих інструментів економічного стимулювання. Водночас важливо забезпечити комплексне управління як рекреаційними територіями, так і прилеглими екосистемами, що дасть змогу підтримувати екологічну рівновагу, зберігати біорізноманіття та підвищувати соціально-економічну ефективність використання лісових біогеоценозів у довгостроковій перспективі.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічну основу дослідження фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування в контексті євроінтеграційних процесів становить системний підхід, що дає змогу розглядати його як цілісну структуру, у якій екологічні, економічні, інституційні та соціальні елементи перебувають у взаємозв'язку.

Реалізація системного підходу передбачала застосування комплексу взаємодоповнювальних методів: *аналіз нормативно-правових*

документів — для ідентифікації європейських стандартів та імплементаційних механізмів у сфері рекреаційного природокористування, що формують зовнішнє інституційне середовище функціонування механізму; *порівняльний аналіз* — для виявлення варіативності моделей залучення місцевих громад до розвитку екотуризму, що дало змогу визначити адаптаційні можливості фінансово-економічних інструментів у різних національних контекстах; *економічний аналіз* — для оцінювання соціально-економічних ефектів (зайнятість, доходи територіальних громад, розвиток інфраструктури) як цільових результатів дієвості фінансово-економічного механізму; *екологічний моніторинг* — для визначення допустимих меж рекреаційного навантаження та оцінювання екологічної стійкості лісових біогеоценозів як базису, що лімітує параметри функціонування механізму.

Комплексне застосування зазначених методів у межах системного підходу дало змогу обґрунтувати архітектуру фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування, зорієнтованого на досягнення Цілей сталого розвитку та соціально-економічного зростання регіонів в умовах євроінтеграції.

Матеріали дослідження: міжнародні правові документи у сфері збалансованого розвитку та раціонального природокористування; нормативно-правові акти України у сфері лісового господарства, охорони довкілля та рекреаційного використання природних ресурсів (зокрема Лісовий кодекс України, закони України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про природно-заповідний фонд України”); державні та галузеві стратегії розвитку лісового господарства й рекреаційної діяльності; матеріали наукових публікацій, веб-порталів та інформаційних систем екологічного й економічного спрямування.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Сучасний розвиток рекреаційного лісокористування потребує комплексного підходу, що інтегрує економічні, соціальні та екологічні аспекти. Традиційні моделі управління не завжди забезпечують ефективне використання лісових ресурсів, що зумовлює необхідність застосування системного підходу, який враховує взаємозв'язки між фінансовими потоками, природоохоронними заходами й потребами населення у відпочинку та оздоровленні.

Фінансово-економічний механізм рекреаційного лісокористування потребує науково обґрунтованих інструментів стимулювання інвестицій у збереження та розвиток рекреаційної

інфраструктури. Системний підхід дає змогу інтегрувати економічну оцінку рекреаційного потенціалу, прогнозування антропогенного навантаження, застосування “зелених” технологій і механізмів державно-приватного партнерства для забезпечення стійкого функціонування територій.

Упровадження такого підходу підвищує ефективність управлінських рішень, забезпечує баланс між економічними вигодами, соціальною доступністю послуг та екологічною безпекою, а також створює передумови для довгострокового сталого розвитку рекреаційних лісових територій.

Блок-схема ілюструє системний підхід до розвитку фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування, що передбачає комплексну інтеграцію економічних, соціальних та екологічних складових у процесі управління рекреаційними лісовими територіями (рис. 1).

На першому рівні представлено вхідні ресурси, які охоплюють лісові рекреаційні території, природні та екологічні ресурси, інвестиційні та фінансові засоби, а також соціальні та демографічні характеристики населення. Ці ресурси формують основу для планування та розвитку рекреаційної діяльності.

На другому рівні виокремлено основні компоненти системного підходу:

- *економічний* — планування фінансових потоків, механізми державного та приватного партнерства, оцінка доходів від рекреаційної діяльності;
- *екологічний* — моніторинг стану екосистем, відновлення та збереження природних ресурсів, упровадження “зелених” технологій;
- *соціальний* — забезпечення доступності рекреаційних послуг, підвищення якості відпочинку та оздоровлення, розвиток екологічної освіти та свідомості населення.

На третьому рівні подано інструменти реалізації фінансово-економічного механізму, серед яких — економічна оцінка рекреаційного потенціалу територій, застосування податкових і фінансових стимулів (“користувач інвестує”), збори за відвідування, а також реінвестування доходів у природоохоронні заходи та розвиток інфраструктури.

На вихідному рівні блок-схема демонструє очікувані результати впровадження системного підходу: раціональне та стаке використання лісових рекреаційних ресурсів, підвищення фінансової самодостатності територій, збереження та відновлення екосистем, а також досягнення соціально-економічної ефективності рекреаційної діяльності.

Отже, схема відображає логіку взаємодії ресурсів, компонентів та інструментів у межах

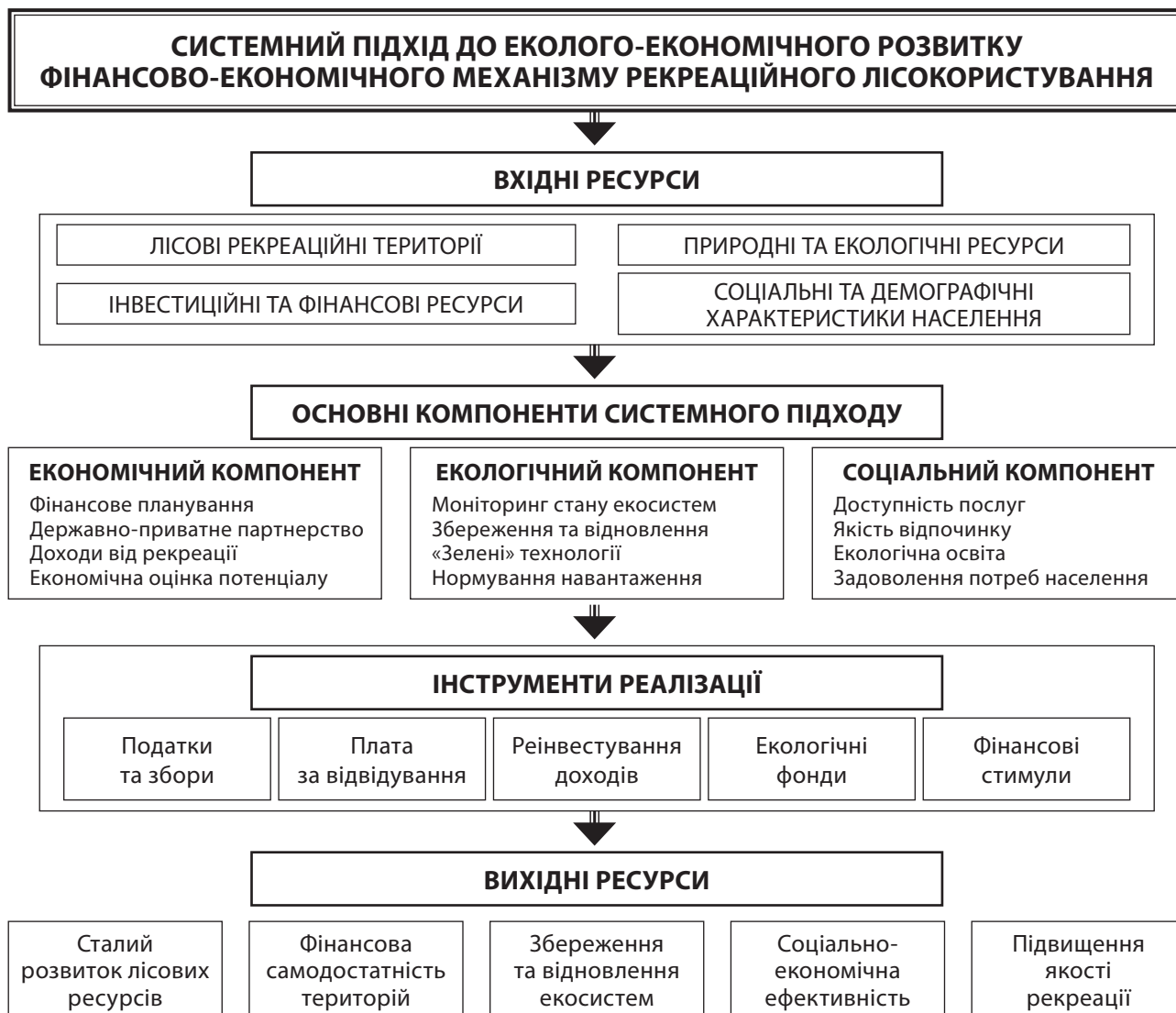

Рис. 1. Системний підхід до еколого-економічного розвитку фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування

Джерело: розроблено авторами.

фінансово-економічного механізму, забезпечуючи цілісне бачення процесу управління рекреаційним лісокористуванням і сприяючи науково обґрунтованому ухваленню управлінських рішень.

Пандемія COVID-19, геополітична нестабільність та економічний спад уповільнили глобальну динаміку туристичних потоків. Ці чинники завдали значної шкоди туристично-рекреаційному сектору в розвинених країнах, зокрема європейських, негативно вплинувши на його світовий потенціал.

Проте саме індустрія подорожей як комплексна економічна діяльність має ключове значення для сталого розвитку регіонів. У зв'язку з цим набуває актуальності наукове обґрун-

тування факторів відновлення національного туристично-рекреаційного потенціалу, зокрема у сфері лісокористування. Таке дослідження є необхідним для формування конкретних напрямів стабілізації та розвитку цієї галузі в Україні в посткризовий період.

Відновлення сфери рекреаційного лісокористування доцільно здійснювати в парадигмі сталого розвитку. Це передбачає свідомо підтримуваний прогресивний рух, що ґрунтується на посиленні ролі ефективного управління, розвитку самоврядування та принципів самоорганізації.

У цьому процесі функції держави мають трансформуватися, а її регуляторна роль — активізуватися через формування чітких ці-

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

льових параметрів розвитку та налагодження механізмів контролю за їх дотриманням. Основою переходу до сталого стану галузі має стати системна й керована трансформація її економічних, соціальних та управлінських інститутів, що забезпечить її вихід на якісно новий рівень після подолання кризових явищ.

Сформована блок-схема системного підходу до еколого-економічного розвитку фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування є комплексною візуально-концептуальною моделлю, яка не лише струк-

турує його ключові компоненти, а й наочно відображає принципи системності. Її основна цінність полягає в інтеграції трьох взаємопов'язаних підсистем — екологічної, економічної та соціально-управлінської — у єдину функціональну систему, у якій фінансово-економічний механізм виконує роль центрального елемента, що забезпечує циркуляцію ресурсів (рис. 2).

Запропонована модель демонструє, що сталість розвитку досягається не через окремі заходи, а завдяки синергії їх взаємодії. У межах цієї системи джерела фінансування, інструмен-

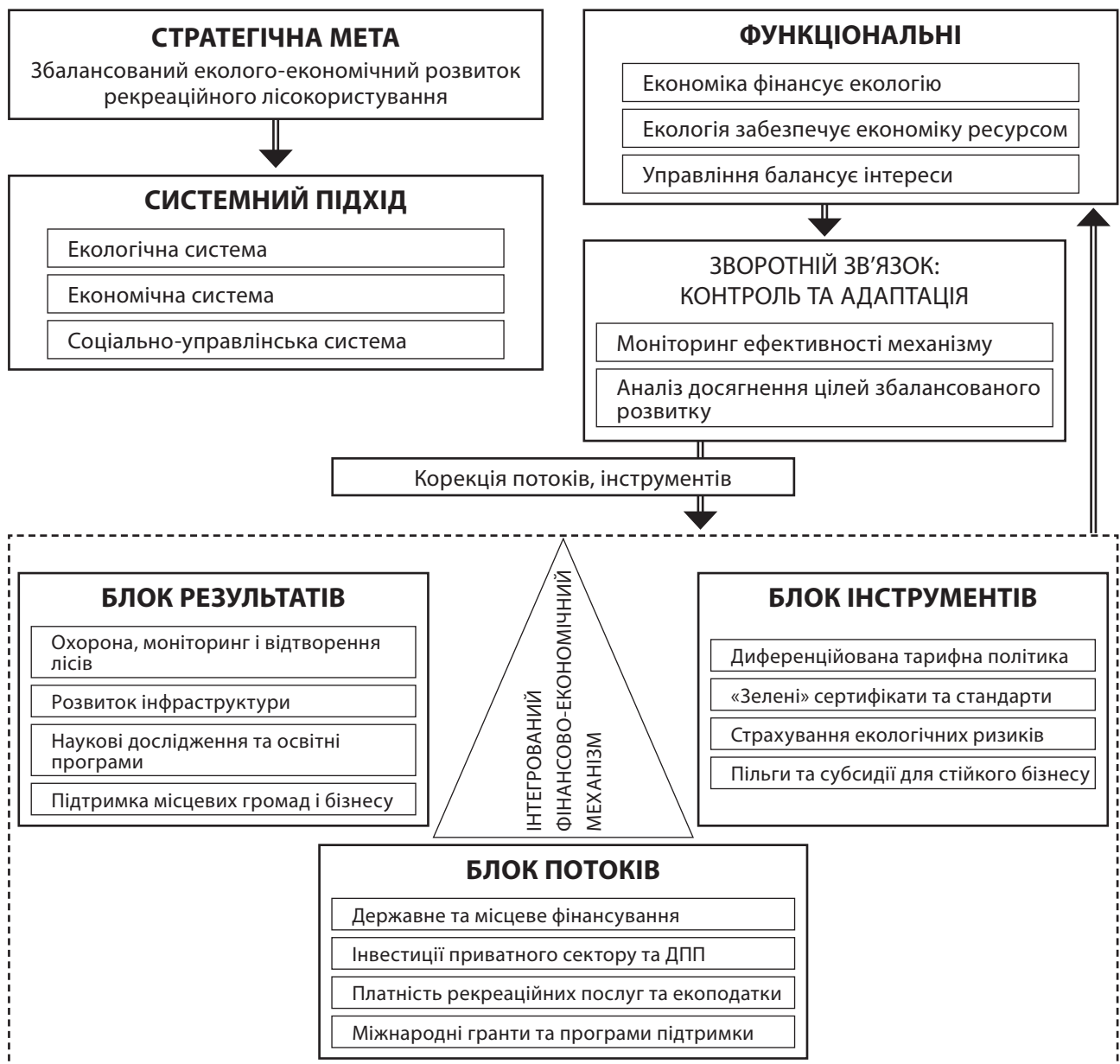

Рис. 2. Блок-схема системного підходу до еколого-економічного розвитку фінансово-економічного механізму рекреаційного лісокористування

Джерело: розроблено авторами.

ти реалізації та напрями використання коштів формують замкнений і керований контур, що забезпечує збалансоване поєднання економічних інтересів, соціальних потреб та екологічних обмежень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування моделі на рівні територіальних громад: від планування рекреаційного навантаження до формування місцевих бюджетних програм відновлення та співфінансування інфраструктурних проєктів.

ВИСНОВКИ

Отже, у перспективі розвиток рекреаційного лісокористування має ґрунтуватися на впровадженні системного підходу до формування фінансово-економічного механізму, який забезпечує узгодження екологічних обмежень та економічних інтересів. Пріоритетом має стати встановлення науково обґрунтованих лімітів рекреаційного навантаження, інтеграція інструментів економічного стимулювання та формування стабільних джерел фінансування для підтримки відновлювальної здатності лісових екосистем. Це дасть змогу мінімізувати ризики деградації природних ресурсів і забезпечити довгострокову екологічну рівновагу.

Важливим напрямом подальшого розвитку є посилення ролі територіальних громад у процесах управління рекреаційними лісовими ресурсами, що відповідає умовам децентралізації. Залучення місцевих бюджетів, приватного капіталу та механізмів державно-приватного партнерства сприятиме підвищенню фінансової самодостатності рекреаційних територій. Водночас необхідним є вдосконалення інституційного середовища, зокрема нормативно-правового забезпечення, систем моніторингу та контролю, а також упровадження прозорих механізмів реінвестування доходів у природоохоронні заходи.

У довгостроковій перспективі ефективність рекреаційного лісокористування визначатиметься здатністю поєднати економічну результативність, соціальну доступність та екологічну безпеку. Це передбачає розвиток інноваційних підходів до управління, використання “зелених” технологій, цифрових інструментів моніторингу та оцінювання екосистемних послуг. Реалізація таких підходів сприятиме формуванню конкурентоспроможної, екологічно орієнтованої моделі розвитку лісового сектору, здатної забезпечити стале зростання та підвищення якості життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мединська, Н. В., Близнюк, В. В., Гюлтекін, О. О., Подлегаєв, В. П., & Казюк, Т. Ю. (2024). Еколого-економічні аспекти рекреаційного лісокористування: оцінка ефективності та фінансова стійкість. *Ефективна економіка*, 6. doi: 10.32702/2307-2105.2024.6.14
2. Дубовіч, І. А., Фомічева, Т. Є., & Василишин, Х. Р. (2021). Сучасні проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму на території лісового фонду Українських Карпат. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 44, 75–80. doi: 10.32999/ksu2307-8030/2021-44-11
3. Марків, П. Д. (2009). Оцінка рекреаційної стійкості лісових насаджень. *Лісівництво і агролісомеліорація*, 116, 211–213. Взято з <https://forestry-forestmelioration.org.ua/index.php/journal/issue/view/17/116-pdf>
4. Пантелеймоненко, А. О., & Гончаренко, В. В. (2019). Кооперативи у сфері рекреаційних послуг: досвід США. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*, 3(36), 36–44. doi: 10.32515/2663-1636.2019.3(36).36-44
5. Прокопович, О. Р. (2012). Європейський досвід впровадження еколого-економічних проєктів у діяльність лісових кластерів. *Науковий вісник НЛТУ України*, 22(15), 96–100. Взято з https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2012/22_15/96_Pro.pdf
6. Дейнека, А., & Копач, М. (2001). Проблеми і перспективи рекреаційного використання лісів Львівської області. *Регіональна економіка*, 2, 171–175.
7. Дребот, О. І., & Клим, Н. М. (2025). Пріоритетні напрями удосконалення фінансово-економічного механізму збалансованого розвитку рекреаційного лісокористування. *Агросвіт*, 22, 60–68. doi: 10.32702/2306-6792.2025.22.60
8. Дребот, О. І., & Клим, Н. М. (2025). Основи рекреаційного лісокористування із врахування економічних механізмів. *Ефективна економіка*, 8. doi: 10.32702/2307-2105.2025.8.12
9. Шершун, М. Х., Микитин, І. С., & Клим, Н. М. (2024). Управління національними природними парками: досвід Франції для України. *Збалансоване природокористування*, 4, 45–52. doi: 10.33730/2310-4678.4.2024.319398
10. Калуцький, І. Ф., Запоточний, М. М., & Осташук, Р. В. (2011). Проблеми збереження гірських лісів в умовах інтенсивного розвитку рекреації на Прикарпатті. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*, 21(13), 8–17.
11. Гюлтекін, О. (2022). Еколого-економічне забезпечення рекреаційного лісокористування в умовах поглиблення децентралізаційних процесів. *Економіка та суспільство*, 44. doi: 10.32782/2524-0072/2022-44-66

**SYSTEMIC APPROACH TO THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC
DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM
OF RECREATIONAL FOREST USE****Drebot O.**

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: drebot_oksana@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>

Klym N.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Ukrainian National Forestry University (Lviv, Ukraine)
e-mail: klym.nadya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-6644>

The article explores the theoretical and methodological principles of the formation of a financial and economic mechanism for recreational forest use in the context of forest sector transformation and decentralization of management. Key contradictions between the intensity of recreational load and the ability of forest ecosystems to self-recovery are identified, which necessitates the establishment of environmentally sound limits on resource use. The feasibility of using a systemic approach to considering recreational forest use as a multi-level socio-ecological and economic system that combines natural, economic, institutional, and social subsectors is substantiated. Approaches to building a financial and economic mechanism are improved through the integration of economic incentive instruments, environmental monitoring, and public-private partnership mechanisms. A conceptual model of systemic management of recreational forest use is proposed, which involves the interaction of resources, instruments, and results, taking into account the principles of sustainable development. Directions for increasing the efficiency of forest resource use, ensuring financial self-sufficiency of territories, and preserving the ecosystem functions of forests in the long term are identified.

Keywords: ecological and economic mechanism, forest sector, recreation, balanced development, forest ecosystems, monitoring, tools.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДРЕБОТ Оксана Іванівна — доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: drebot_oksana@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>).

КЛИМ Надія Михайлівна — кандидат економічних наук, доцент, Національний лісотехнічний університет України (вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, Україна, 79057; e-mail: klym.nadya@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-6644>).